

Misāles vispārīgs raksturojums

Ventspils muzeja atrastā Ventspils misāle “Missale Vindaviense” ir unikāla liecība par viduslaiku liturģisko praksi un garīgo dzīvi. Līdzās pirmajai rakstiski dokumentētajai mūzikas liecībai Livonijā – gregorisko dziedājumu pierakstiem, kas atrodami Latvijas vēsturei nozīmīgajā Rīgas misālē (Missale Rigense), – tā dāvā ieskatu vēlīno viduslaiku liturģiskajā tradīcijā un aktualizē gregorisko dziedājumu kā kultūrvēsturisku fenomenu. Raugoties plašākā vēsturiskā kontekstā, “Missale Vindaviense” ir būtisks avots, kas sniedz informāciju par Rietumu civilizācijas saknēm un apliecina Latvijas piederību Eiropas kultūrtelpai.

Jautājums par to, vai “Missale Vindavense” ir saistīts ar Latvijas vēsturisko telpu, joprojām ir atvērts. Laika posmā no 13. līdz 16. gadsimtam Latvijas vēsturiskā teritorija atradās savstarpēji saistītu teritoriālu veidojumu – Livonijas – sastāvā, kurā pastāvēja divi savstarpēji konkurējoši varas centri – Romas Katoļu baznīcas Rīgas arhibīskapija un Vācu ordeņa Livonijas atzars. Pētnieks Andris Amoliņš norāda, ka Ventspils misālē sastopamas dalītās perikopes, kas ir reta parādība. Arī dažās citās perikopēs, kuras atrodas ārpus Ventspils fragmenta ietvariem, kas nāk no Vācu ordeņa drukātajām misālēm, novērojamas līdzīgas dalījuma pazīmes. Šīs sakritības ir nozīmīgs arguments, lai Ventspils fragmentus vismaz provizoriski uzskatītu par Vācu ordeņa misāles sastāvdaļu. Tomēr pilnīgi droši apgalvot, ka pati misāle tapusi Livonijā vai tikusi lietota Latvijas vēsturiskajā teritorijā, šobrīd nevar. Nav arī droši zināms Ventspils fragmenta vecums. Šī pētniecības epizode vēlreiz aktualizē jautājumu par to, kā Eiropas kultūrtelpai piederīgi teksti nonākuši Latvijas vēsturiskajā teritorijā un kā noskaidrot to izcelsmi.

Ja pieņemam, ka teksts izmantots Vācu ordeņa liturģiskajām vajadzībām, tad “Missale Vindaviense” varētu sniegt ieskatu Vācu ordeņa mentalitātē un ikdienas liturģiskajā praksē. Vācu jeb Teitoņu ordenis (latīņu – Ordo fratrum domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum) bija krusta karu laikmetā izveidota Romas katoļu baznīcas organizācija. Sākotnēji tā darbojās kā garīgs bruņinieku ordenis ar mērķi cīnīties pret kristiešu ienaidniekiem Palestīnā, bet vēlāk tika pārveidota par garīgu ordeni ar galveno akcentu uz sociālo darbību. Vācu ordeņa Livonijas atzars bija ordeņa struktūra, kas Latvijas vēsturiskajā teritorijā tika izveidota 1237. gadā pēc Zobenbrāļu ordeņa sakāves Saules kaujā. Livonijas mestrs bija ordeņa garīgais un militārais līderis Livonijā, kura uzdevums arī bija būt vienam no karaspēka vadoņiem, un ordeņa brāļi veidoja pastāvīgu militāru spēku šajā reģionā. Viduslaiku sabiedrībā mūki ieņēma lūdzēju (oratores) vietu, bet bruņinieki – karotāju (bellatores) vietu. Tieši bruņinieku ordeņi simbolizēja jaunas bruņniecības radīšanu ar mūku dzīves elementiem. Vācu ordeņu brāļu ikdienā būtisku lomu ieņēma gan vingrināšanās kara mākslā, gan piedalīšanās kopējās liturģiskās norisēs.

“Missale Vindaviense” saturs atbilst tradicionālai misālei jeb katoļu dievkalpojumu grāmatai, kurā apkopoti liturģiskie teksti. “Missale Vindaviense” centrā ir evaņģēlija teksts – liecība par Jēzus Kristus darbiem, vārdiem, krusta nāvi un augšāmcelšanos. “Missale Vindaviense” sastopami trīs fragmenti no Mateja evaņģēlija. Pirmais ir brīnumu stāsts, kurā Jēzus apsauc vētru (Mt.8:23:27) un stiprina mācekļu ticību. Otrs fragments, kurā ir iekļauta Jēzus līdzība par sējēju (Mt. 13:24-30), kas ir stāsts par ticības brīnumu un labās vēsts pasludināšanas nepieciešamību. Trešais evaņģēlija fragments ir līdzība par strādniekiem vīna dārzā (Mt.20:1-16). Tajā ir vēstījums par garīgās kalpošanas būtību un pašlīdību uz Dieva gribu. No vienas puses līdzību vēsts ir piezemēts un tēlainis stāsts par garīgām lietām, bet no otras puses – tā atkal un atkal uzdod jaunus jautājumus par to, ko Jēzus ar katru līdzību īsti gribējis teikt. Liturģiskā gada ietvaros dievlūdzējs apzināti atgriežas pie noteiktiem tekstiem. Evaņģēlija un lūgšanu teksti tika paredzēti, lai tās daļas iemācītos no galvas, atkārtotu, rečitētu dziedošā balsī un tādejādi aizvien vairāk iedziļinātos vēstījumā. Vairākkārtēja un apzināta teksta lasīšana noveda pie dziļākas izpratnes. Līdzīgi kā stāstā par Jēzu, kurš apsauc vētru, katru reizi, kad tiek lasīts evaņģēlijs, klātesošie dievlūdzēji piedzīvo šī notikuma aktualizāciju un saņem stiprinājumu ticībā.

Nākamo "Missale Vindaviense" saturisko daļu veido apustuļu Pāvila vēstules. Tas ir īpašs tekstu kopums. Tā bija pirmās kristīgās ticības sistematizācijas pieredze ar oriģināli stilistiku – doktrināras un morālas pamācības ar paradoksālu domu formulējumu. Misālē ir izmantoti fragmenti no apustuļa Pāvila vēstules romiešiem (Rom.13:8-10), kura vēsts centrā ir mīlestība, kas apustulim Pāvilam ir visas kristīgās ticības centrs un augstākā vērtība. Vēstule kolosiešiem (Kol.3:12-17) atgādina par ticības un piedošanas nozīmi, kā arī mudina kristiešus biežāk sanākt kopīgās lūgšanas, dziedājumos un psalmu skandēšanā. Apustuļu Pāvila 1. vēstules korintiešiem (1.Kor. 9:24-27;10:1-5) fragmenti salīdzina ticības dzīvi ar skriešanas sacīkstēm un mūžīgo dzīvību ar neiznīcīgu vainagu. Pēdējais fragments misālē ir no 2. vēstules korintiešiem (2.Kor.11,19-33;12,1-9), kurā apustulis dramatiski apraksta misijas darbā piedzīvoto. Apustulim Pāvilam bija svarīgi nodot personīgo pieredzi, lai ar savu piemēru iedrošinātu ticīgos.

Būtiska "Missale Vindaviense" daļa ir lūgšanas un psalmi. Vecās Derības psalmi tika uzskatīti par Svēto Rakstu neapšaubāmu sastāvdaļu un kristīgajā liturģiskajā tradīcijā ir visbiežāk izmantotie teksti no Svētajiem Rakstiem. Misālē izmantotajos fragmentos (Ps. 17:5-7,2,3; 9,10-11,19-20; 129,1-4;91,2; 30, 17-18; 43:23-26,2) ir vairāki psalmiem raksturīgie vēstījuma elementi – lūgšanas Dievam, grēksūdzes un pateicības dziesmas. Psalmu teksti rāda, ka cilvēka iekšējā būtība ir divejāda un pretrunīga. Psalmu lūgšanās ir sastopama gan grēknožēlas, gan piedošanas vēsts, lai lūdzējs atgūtu dvēseles līdzsvaru.

"Missale Vindaviense" nav iespējams analizēt, to izraujot ārā no to rašanās un lietošanas konteksta, kā arī necenšoties saprast, kas bija misāles veidotājs un lietotājs. Misāles sastādītājs un praktizētājs ir dievlūdzējs, kas meklēja dvēseles līdzsvaru, – cilvēks, kas savā dzīvē pieņēma viņpasaules spēku ietekmi. Piedalīšanās liturģiskajā ritā dāvāja garīgo piepildījumu ikdienas dzīvē un harmonizēja sadrumstaloto un neprognozējamo iekšējo un ārējo pasauli. Viduslaikos ar rituāliem saprata garīgo praksi – apzinātu savstarpējo vienošanos, ka visi iesaistītie apzinās veicamo darbību nozīmi un nosacījumus. Lūgšana kļuva ne tikai par Rietumu civilizācijas identitātes pamatu, bet arī par veidu, kā tikt galā ar pretrunām sevī un apkārtējā pasaulē.

Jāņem vērā, ka viduslaiki bija kultūrtelpa, kurā lasītprasme bija elitāra parādība. Šo laikmetu vairāk raksturoja simbolu un žestu pasaule, kurā nebija vietas nejaušībām. Agrīnā kristīgā tradīcija, pārņemot elementus no jūdu tempļu kalpošanas, neizmantoja instrumentus, bet saglabāja balss kalpošanu – dziedāšanu bez instrumenta pavadījuma. Baznīcas sākotnējā izpratnē dievlūdzējam bija jācenšas tuvināties visdabīgākajai Dieva slavēšanas formai – dziedāšanai ar balsi. Gregoriskie dziedājumi saglabāja šo vokālo tradīciju, kurā mūzikā noteicošais ir izskanējušais vārds. Garīgajam dziedājumam bija jāplūst kā lēnai un mierīgai upei – svinīgi un rāmi. Dziedājumam bija jābūt savāktam, plūstošam, nosvērtam, pakāpeniskam un nesteidzīgi mērķtiecīgam. Dievkalpojumā laikā mūzikas uzdevums nebija uzrunāt tikai cilvēka emocijas, bet gan viņa gribu izdziedāt, saprast un piepildīt izskanējušo Dieva vārdu.

Liturģiskajā praksē būtiska loma bija arī krusta zīmei, kas ir galvenais žests kristiešu dievkalpošanā. Krusts tika uztverts kā aizsardzības zīme pret ļauno. Lūgšanas laikā cilvēks ar visu savu būtību, ķermeni un sajūtām, aktīvi piedalījās liturģiskajā darbībā. Apzīmēšana ar krusta zīmi, ceļos krišana, klanīšanās apliecināja dievlūdzēja dvēseles iekšējo stāvokli. Tika uzskatīts, ka šīs ķermeniskās darbības atgriezeniskā veidā ietekmēja dievlūdzēja dvēseli.

Kopumā "Missale Vindaviense" sniedz ne tikai liecību par vēlīno viduslaiku liturģisko prakses saturu, bet palīdz saprast viduslaiku cilvēka domāšanas veidu un atklāj, ka misāles lietotāji bija cilvēki ar bagātu iekšējo pasauli un vēlmi kalpot līdzcivēkiem un Dievam.

Ideju vēsturnieks Mikus Solovejs